ӨНДУР УЛУГ ХООЙЛУВУС ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 233 (10830) | 1978 чылдың октябрь 7 суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эзлчег чек чедиги сессиязы 1977 чылдың октябрь 7-де Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) хүлээп алгаш, бо хүнү бүгү улустуң байырлалы кылдыр чарлаан. Чаа Конституцияның бир чыл оюн бүгү совет улус, оон иштинде Тываның ажылчы чоннары, совет социалистиг демократияның, 61-ги чылынче чоокшулап орар социалистиг тургузугнуң чаа үе-чадазының байырлалы кылдыр, СЭКП-ниң XXV съездизинин, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, ССРЭ Конституциязының чүүлдерин болгаш негелделерин амыдыралга боттандырар дээш, онгу беш чылдың шалыпчы чылының планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалында байырлап турар.

Чаа Конституция, мурнундагы совет конституцияларның салгалдыын сагывышаан, Совет күрүнеңи алдан чылдарда хөгжүлдезиниң түңнели болуп, коммунизмче бистиң бурунгаарлаашкынывысна чаа сорулгаларны быжыглап турар. Ынчангаш ССРЭ Конституциязы четчип бышкан сайыраңгай социализмниң хоойлузу болур, оон политиктиг, экономиктиг системазын, социал болгаш национал структуразын, культура болгаш угаан-бодал хөгжүлдезин, оон даштыкы политиказының үндезин үүлдерин тодарадып турар.

Сайыраңгай социализмниң амгы Конституциязы социалистиг демократияның өндур улуг чаалап алыышкыннарын, чаагай үндезиледдиин бадыткавышаан, хамаатыларның калбак эргелерин болгаш хосталгаларын магадылап турар болгаш оок-биле кады хамаатыларның эргелерин, хосталгаларын ажыглаары оларның хамааты хүлээлгелерин хажык чок күүседири-биле туруу харылзаалыын хоойлужудуп турар. Моок ужурумда совет алдын хоойлунуң херелинде чурттап чоруур совет кижи эске кайы-даа чурттуң хамаатызындан чоргаар болгаш аас-кежиктиг.

Совет Эвилелиниң ниитилел, күрүне болгаш национал-күрүне тургузуу, эргечагырга болгаш эргелеп башкарылга органнарының системазы, оларның ажылчорудулгазында хамаатыларның киржириниң арга-хевирлери болгаш күрүненің эске-даа принциптери чаа Конституциядэ эртемге үндезилеп тодараттынган. Конституция социалистиг ниитилелге аңгыларның, партияның, ажылчы чоннарның ниитилелдериниң, эвилелдериниң, организацияларының болгаш коллективтериниң, ниитилел болгаш бүдүрүлге харылзааларының туружун база ролюн ылаптыг тодаратказ, оларның ужур-утказын, инициативчи, чогаадыкчы чоруун улам бедиткен.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы болза, совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, оон политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының өзүз Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, СЭКП чон дээш туруп турар, чонга бараан боп турар деп айыткаш, ленинчи партияны бүгү улус бодунуң авангарды, ажыл-херээниң болгаш бүгү тиилелгелериниң организакчызы болгаш сорук киирикчизи кылдыр ханы хүндүткел, быжыг бүзүрел-биле хүлээп көрүп турарын база катап бадыткаан.

«...Чогум-на харын бүгү совет улус бодунуң күрүнезиниң Үндезин Хоойлузунуң өзулуг тургузукчузу болган деп бүзүрел болгаш чоргаарал-биле чугаалап болур бис»—деп, Л. И. Брежнев эзлчег чон чедиги сессияга чугаалаан. Шынап-ла сайыраңгай социализмниң Үндезин Хоойлузу бүгү партияның, оон ленинчи Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Конституция комиссиязының Даргазы эш Л. И. Брежневтиң идепкейлиг ажыл-чорудулгазы болгаш удуртулгазы-биле, совет улустуң калбак киржилгези-биле ажылдап кылдынган. Төлевилелди чугаалажып көөрүнге 140 миллион кижиниң киришкени, ажылчы чоннарның 1,5 миллион хуралдарынга, бүгү партия, совет, хөй-ниити организацияларының хуралдарынга чугаалашканы, дөрт үүс муң хире санал-оналдар киргени ону бадыткаан. Ынчангаш чаа Конституция бүгү улустуң, бүгү партияның коллективтиг угаан-бодалының үде-түңнели болган.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы күштүг болуп, боттанып турар. Чурттуң амыдыралынга оон политиктиг болгаш сорук киирикчи салдары кайгамчык улуг. Конституцияны хүлээп алган соон дарый, «Үш чыл планын Конституцияның бир чыл оюнда!» деп чарыш Москваның Лихачев аттыг автозаводунга эгелээш, бүгү чуртка калбарган. Зилчилерден 2000 ажыг кижи, хөй бригадалар берген сөзүн сентябрь темнээнде-ле күүсеткен. Оларның үлегерин эдергеннер хүлээлгезин күүсеткен дугайында муң-муң рапорттарны, медээлерни байырлал бүдүүзүнде берген. Оон түңнелинде хөй миллион рубльдиң продукциязы пландан ажыр бүдүртүнген. Хөй-ниитиниң, тус-тус кижилерниң амыдыралынга чаа Конституцияның чаагай салдарын санап, хемчээри берге.

Тываның ажыл-ишчилери, москвачыларның болгаш чурттуң өске-даа мурнакчыларының эгелээшкиннерин детки-вишаан, Конституцияның бир чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарышты калбарткан. Ол чарыштың эгелекчилери «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың механиктиг цеги, «Водоканал» эргелел, «Росводпромнуң» демир-бетон кылыглар заводу, Шагаан-Арыг АТБ-зи, «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы, «Нарын», «Шамбалыг» совхозтарның хойжу бригадалары, Кызыл үлетпүр садыгның № 10 магазини болгаш хөй санныг ажылчыннар, малчыннар болган. Оларның хөй нуруузу социалистиг хүлээлгелерни күүсеткенин рапорттап, дыңнатканнар. Бо чарыштың ачызында 9 айларның планныг даалгаларын күүседиринге хөй санныг үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продуктулары немей бүдүртүнген.

Конституция хүнүн байырлап тура, партия, совет органнарга, хөй-ниити организацияларынга, бүгү хамаатыларга оон даандырып турар хүлээлгелерин хажык чокка боттандырар талазы-биле улуг сорулгалар туруп турарын, ханызы-биле угаап билир херек. Оларны чедишкиннинг күүседириниң оруктарын чаа Конституцияның болгаш оон өөрлештериниң алдын херели моон соңгаар-даа чайгыннандыр чырыдар.

Г. РАМАЗАНОВ,
башкир шүлүкчү.

ҮЕВИСТИҢ ЧЫРЫТКЫЗЫ

Менгеде өшпес чырыгы
дег,
Бөмбүректин сылдыстарын
Кремльдиң часпас шагы
Кичээнгейлиг көрүп туру.

Шактын чаңгыс минутазы
Шагның маңын
хемчээнгензиг,
Чүс-чүс чылга деннежип
тур.
Чүгле шынны чарлап
туру.

Авыралдыг улуг чуртум,
Ажыл-ишчи улус чонум
Чалбышталган чаңгыс
туктуг,
Чарлын болбас чаңгыс
әртиг.

Хоойлувуста дурумчүткен
Хостуг чонум аас-кежиниг
Өлүүжемге ырлап каар
мен,
Өртемчейге изим артар.

Оттуг чылдар кидим турда,
Октуг-боолуг шериг
болдум...
Чонум дээштиң төккен
ханым—
Чоргааралым демдээ
болган.

«Хостуг бис»— дээн.
«чыланнарның»
Хоозун сөзү—ыйба, хүл-
дүр...
Арыг, шынныг Хосталга
дээш,
Амыдыным өргүп боор
мен.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАР

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт организацияларындан, ажыл-агыйларындан күш-ажылчы 17 коллективтер, 167 бригадалар, цехтер, фермалар, 2210 мурнакчылар онгу беш чылдың үш чылдарының планныг онаалдаларын октябрь 7-ге чедир күүсеткен.

Ылаңгыя, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен бүдүрүлгелерге «Водоканал» эргелели, «Суқпак» совхоз, Садыг министерствозунуң автобүдүрүлгезі, кооперацияның Каа-Хемде ан азыраар ажыл-агыйы, «Тыва сүт тудуг» трестиң № 2 мехколонназы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Тожуда, Балгазында, Кызыл районда ыяш ажыл-агыйлары, транспорт эргелелиниң чолаачыларының 20 бригадалары. «Росводпромнаттынгышкынның» демир-бетон кылыглар заводунуң 2 бригадазы, одаар чүүл үлетүрүнүң ыяш белеткээр комплексиг 3 бригадазы, көдээ ажыл-агыйның 62 бригадалары, фермалары, Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлгелериниң 22 цехтери, бригадалары, эзлчегери болгаш республиканың оон-даа өске бүдүрүлгелери хамааржыр.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болур оюнга уткуштур алган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның, тудуг, транспорт организацияларының ажыл-ишчилеринге алдар болгаш мактал!

«Тыва көдээ тудуг» трестин демир-бетон кылыглар заводу онгу беш чылдың үш чылдарында 4 млн. 735 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер турган, оны 4 млн. 936 муң рубльге чедирип, планын октябрь 1-де 102,9 хуу күүсеткен. А бараанныг продукцияны сайгарар планын база ол-ла хуусаада 53 муң рубльге ажыр сайгарган, азы 101,1 хуу.

Планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээн коллективтиң хүлээлгезин күүседиринге хептээр цехтиң мастери, коммунист В. А. Продоров, бүдүрүлге-техниктиг, кылдыстың начальниги В. С. Колдыга, полигонның мастери Г. Д. Богатов болгаш оон-даа өске мурнакчыларның киргген үлүг-хуузу улуг.

Н. ХАНДОВ,
заводтуң директоры.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ЧЕДИИШКИННИГ

«Хемчик» совхоз күрүнеге эзт, дүк садарының чыл планын күүсеткен. Төрүүр хой кадарган 18 хойжуларның 12-зи 90-дан 115 чедир хураганны камгалап алган.

Эрткен чылын бола малды чаңгыс сүт-бараан фермазыпга мөөнцеп каттыштырган. Ол фермага кыштаан 680 баш бода мал 99,6 хуу камгалаттынган. Хомушку Оолак кадарын турган шарыжыктарын өкп семирткен, күрүнете дужаарга, 80 хуузу тергиин күштүг болган.

Совхоз сиген планын 80 ажыг хуу күүседип, эрткен чылдан 120 тонна сигенни хойнуг белеткээн. Ол ышкаш силос, сенажны база хойнуг белеткен алган. Мал чеми белеткээринге Кара-Сал Чүнейниң бригадазы өкп ажылдап, 500 тонна сиген белеткээр планын 610 тоннага чедиргген. Совхозта ийи хойжу бригаданың хойжулары 300 тонна сигенни кезип белеткеп алган. Ам совхозта 32 кадарчыларның 27-зи сигенни кыштагларында чедиргген. Эң ылангыя бирги хойжу бригада (бригадири Х. Сарыглар) кыштаглаашкынга белеткелди өкп чоруткан. Ол бригаданың хойжулары Саая Серин, Ооржак Өрге, Саая Шеңгир-оол 15—18 тонна сигенни кесхеш, кыштагларында чедиргген алган.

Х. МОНГУШ.

Найыралдың болгаш билчиишкиннің байдалынга

Араб Социалистиг чаартылга партиязының Чиңгине секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизи Хафез Асад СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын өзүгаар албаныың найыралды өөн-чоруун кылып, октябрь 5-те Москвада келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновтуң Араб Социалистиг чаартылга партиязының Чиңгине секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизи Хафез Асад-биле чугаалажышкыннары октябрь 5-те Кремльге эгелээн.

Чугаалажышкыннар найыралдың болгаш билчиишкиннің байдалында эртин турар. Чоокку Чөөн чүкте байдалче көл кичээнгейни салган. АКШ-тың идепкейлиг киржилгези-биле Египеттің болгаш Израильдиң удуртукчуларының аразында Кэмп-Дэвидке чардынган сепараттыг дуюкаа дугуржулганың түңнелинде бо девискээрде байдал улам чидигленгенин талдар демдеглээн. Араб улустардан дуюкаа кылдынган болгаш оларга удур, оларның эрге-ажыктарынга чөрүшкек ол сүлгээ Чоокку Чөөн чүк айтырының чөптүг болгаш бүгү талалыг шиитпирлерин боттуу-биле бергедеди, Чоокку Чөөн чүкке өзүлүг тайбыны чедип алырын ырадып турар деп чаңгыс эп-сеткилдиг санал-оналын олар илергейлээн.

1967 чылда Израильге эжелеттирген бүгү араб черлерни чуталаок хостаарынга база Палестинаның араб удуурының бот-башкартынар болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнеэин тургузуп алыр эргезин киириштир оон чарлын болбас национал эргелерин боттандырарынга үндезилээш, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш быжыг тайбыны тургузар дээш демиселди үргүлчүлээр деп Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның шиитпирлиг чоруу чугаалажышкыннар үезинде бадыткаттынган.

Янзы-бүрү талаларга совет-сирия кады ажылдажылганы улам калбартын хөгжүдеринің айтырыгларын дугайты санал-оналдар солчуушкуну база болган. Оон-биле кады ол кады ажылдажыга чедишкинниг хөгжүп турар деп бүзүрел илергейлеттинген. ССРЭ-ниң болгаш Сирия Араб Республиканың аразында найыралды база кады ажылдажылганы быжыглаары ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга таарыштыр турар деп чаңгыс эп-сеткилдиг санал-оналын Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның удуртукчулары илергейлээн.

Чугаалажышкыннар үргүлчүлээр.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле А. Х. Хараевти шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республикага тудугну төлевилээр талазы-биле хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш «Красноярскгражданпроект» институттуң Тыва салбырының кол инженери Анатолий Харламович Хараевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1978 чылдың октябрь 6.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ «ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА» деп фотомонтажы.

ЭРГЕ-ШӨЛЭЭ БҮРГЕП, ЧАПТЫП ТУРАР

ХҮЛЭЭЛГЕВИС

«ССРЭ хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниити херектерин эргелеп башкарарынга киржир эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 48-ки чүүлүнден).

Сайзырадгай социализмниң чаа Конституциязын хүлээп ап, күштүг кылдыр бөдүлаарынга киришкеним меңээ улуг аас-кежиктиг болган. «ССРЭ хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниити херектерин эргелеп башкарарынга киржир эргелиг»—деп чаа Конституцияда айытканы. Ону амыдыралга боттандырарынга үүүм киирип чор мен.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы, Конституция комиссиязының Даргазы эш Л. И. Брежневтиң сессиягa илеткелин депутат эш-өөр-биле кады сеткил-чүрүктиг ханызындан, улуг сонуургал-биле дыңнаан бис. Советтер чүтүнүң хөй санныг нацияларының болгаш биче улустарының төлөөлекчилери-биле кады бистер, тыва улустуң төлөөлекчилери, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алырынга ынчаар киришкен бис.

ССРЭ Конституциязында кижилерниң чаа ниитилежилгези—совет улустуң чаңгыс эвин чайынаанчаа-биле балыткан хоойлужуткан. Чогум-на ындыг чаңгыс эвтиг чоруктуң ачызында бүгү совет республикалар социал-экономика, культура талазы-биле бедик деңнелге чедир хөгжөөн. Октябрьның социалистиг революциязының мурнунда Азия диптиң төвүнде турар биче улус—тываларның дугайын кым-даа билбес турган деп чугаалап болур. Амгы үеде ийи дакпыр орденниг Совет Тываның дугайын бүгү чурт билир апарган. Чүге дээрге совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва АССР-ниң экономика болгаш культура түрүгүүшкүнүнга бүгү совет улустуң, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң ачызында буруңгаар улуг базым кылдынган. Ол дээрге ССРЭ-ниң чаа Конституциязында айытканын өзүгаар, бүгү-ле областарының, республикаларның деңдески хөгжүлдезин боттандырып турарының ачызы-дыр.

Бистиң республикада амгы үениң, сайзыраңгай дериг-херекселдери-биле чепсегленген үлетпүр бүдүрүлге черлери болгаш чаа-чаа хоорай, суурлар тургусуган. Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» болгаш аар үлетпүрүнүң төвү—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттары ооң чайынаанчак чижээ болур. Ону беш чылда Элегес-Аксының чылда 52 миллион тууйбу кылыр хаяа материалдарының заводу, Кызыл-Мажалыктың эзт комбинады болгаш өске-даа улуг-улуг бүдүрүлге черлери кылдынын, ажыглалга кирер ужурлуг.

Бистиң чүрттүң эрге-чагырганының дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Советинге мээң депутат кылдыр соңгуттурганым Кызыл-Мажалыктың 650-ги соңгулда округунуң девискээрилде «Тыва даг-дүгү» комбинаттың үүрмектеп сорттаар комплекциязинде регулировщиктеп ажылдап турар мен. Бистиң хөй муң кижилиг коллективтиң ажылдаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни Конституцияда айытканын өзүгаар хандырып турар. Ону беш чылдың үшкү чылында хөй квартираларыг чуртталга бажыңнары, 140 орунлуг уруглар сады, чаа столовая, амыдырал-хандырылга корпузу дээш, өске-даа эргежок чугула тудуглар ажыглалга кирген. Бистиң аныяк Ак-Довурак хоорайывыс улам өзүп, чаагайжып турар. А комбинаттың бүдүрүлге коллективтериниң ону беш чылдың үш чылларының планыг даалгаларын ССРЭ Конституциязының бир чыл оюнга уткуштур күүседипкен черлер хөй. Оларга комбинаттың энергия пеги, үлетпүр бүдүрүлге комбинадының эптеп кылыр дезир-бетон пеги болгаш өскелер-даа хамаржыр. Ол ышкаш бодүүн руда арыглаар цех, рудник коллективи, транспорт пеги болгаш хлеб заводу база-да социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар.

Бистиң комбинаттың коллективиниң мурнунда ооң ийиги болчаанның төлевилээн күүзүнге ону чедиринің улуг сорулгазы салдынган. Чогум-на ооң ургуунда бисте аныяк специалистерни белеткеп, өөредириңче улуг кичээнгейни салып турар. Бо чылын үүс ажыг аныяк специалистер бисте кээп ажылдай бергеннер. Олар чүрттүң янзы-бүрү хоорайларының тускай өөредилге черлерин доозуп, боттарының күзел-соруу-биле Ак-Довуракта келгеннер. Ол база-ла ССРЭ Конституциязында хоойлужуткан бузулбас эпнайырадың херек кырында боттанышкыны-дыр.

Бистиң комбинатта планныг даалгалар күүселдеп үстүр, продукцияның шынары куду болур таварылгалар боор турар. Ол бүгүнү бистер ниити күш-биле чайладып, күрүне планнарының ынан-ла күүсеттиннерин чедип алыры—бистиң хүлээлгевис болур.

Бо хүннерде, бүгү совет улус-биле бир дөмей, бистиң В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери партия Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Политбюрозунга, шынчы ленинчи, шылтаңраңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Леонид Ильич Брежневке совет кижилериң аас-кежиктиг, чаагай амыдырал-чуртталгазы дээш, бүгү делегейге бызыг тайбың дээш доктаамал сагыш салып турарыңа кызыгаар чок өөрүп четтириишкинин илередип турар.

А. СЕДИП,
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады.

«ССРЭ-де херээжен болгаш эр кижилер деңге эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 35-ки чүүлүнден).

«ССРЭ хамаатылары өөренир эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 45-ки чүүлүнден).

Тывада баштайгы дээди эрредилге черлериниң бирээзи Кызылда күрүненің педагогика институдунуң студентилери практиктиг кичээл үеинде.

«Красноярск кол тудугнуң» «Тыва тудуг» трезиниң 48 дугаар тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Е. С. Бизяева болгаш ооң удуртқан бригадазының кыстары хөй муң кежигүннүг ол коллективте эр кижилер-биле бир деңге ажылдап, хүндүткелди чаалап алган. Шеверлекчилер бригадазы ССРЭ Конституциязының бир чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин сентябрь 30-де күүседип, ниитизи-биле 215 муң рубльдиг ажылын кылган. Е. С. Бизяеваның бригадазы чүгле Тывада эвес, харын база Красноярск крайда сураг-жаан. Чоокта ол бригаданың мурнакчы дуржулгазын өөренири-биле крайның хөй-хөй хоорайларындан штукатур-малярлар кээп чораан.

ЧУРУКТА: Е. С. Бизяева (оң талазындан үш дугаарында) Кызылдың «Турист» гостиницазының тудуунда бодунуң бригадазының кежигүннери-биле тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АМЫДЫРАЛЫВЫС

Амыдыралывыстың алдын хоойлузу — ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганындан бээр бир чыл эрти. Чаа Конституция — ол дээрге Совет күрүнениң бүгү алдан чыл хөгжүлдезинин меенеттинген түннели-дир деп, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы, Конституция комиссиязының Даргазы эш Леонид Ильич Брежнев Дээди Советтиң сессиязынга бодунуң илеткелинге чугаалааның билир болгай бис.

Бо Үндезин Хоойлу Октябрьның идеяларының, Ленинниң чагыгларының амыдырада боттанып турарын тодаргай херечилеп турар. Бистин Конституциявыс бистиң тиилелгелеривисти, бистиң идегелеривисти ылаштыг көргүзүп, совет кижилериң эргелерин болгаш хүлээлгелерин чөптүү-биле тодаратқан. Чедип алган чүүлдерни быжыглавышаан, коммунистиг тургузуушкунну улам ынай калбартырының сорулгаларын ол база айытқан.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болза ажылчын аңгының, тараачынарның болгаш интеллигенциянын, чүрттүң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының ажылчы чоннарының күзелин болгаш эргеажыктарын илергейлээн бүгү улустуң социалистиг күрүнези болур деп, Конституцияның бирги чүүлүнде чугаалап турар.

Чаа Конституцияның ачызында совет демократия-көстүп көрбээн бедик деңнелге көдүрүлген. Ооң тодаргай чижээ болза, Үндезин Хоойлуну чугаалажып көөрүнге бүгү совет улустуң идепкейлиг киришкени болур. Орта үүс дөртен миллион ажыг кижи санал-оналын берген. Ол болза чүрттакчы чоннуң улуг назылыг кижилериниң бештин дөрт кезии болуп турар. Ынчангаш эш Л. И. Брежневтин: **«ылап-ла бүгү совет улус бодунуң күрүнезиниң Үндезин хоойлузунуң өзулуг чаяакчызы болган»** деп чугаалаан сесперинге чоргаарланып турар бис.

Социализмнин кайгамчык чаалап алышкынарының бирээзи болза чаа кижини кижизиткени, совет улус деп адаар кижилериң төөгү талазы-биле чаа ниитилешкек чоруун үндезилээни болур. Коммунистиг тургузуушкун чоруп турар үеде бистиң чүртүвүста нацияларның болгаш биче улустарының аразында чоокшулажышкыны улам ханыылаар, оларның вайыралы улам быжыгар.

Маңаа чижек кылдыр революция мурнунда карангы-бүдүүлүк, үжүк-бижик чок чораан тыва улустуң төөгүзүн ап болур. Улуг Октябрьның, улуг Ленинниң ачызынга тывалар феодалдыг ниитилелден капитализмниң кара тамызын оюп эткеш сайзыраңгай социалистиг ниитилелче кайгамчык шураашкынны кылган. Олар ам бүгү совет улус-биле кады коммунизмни тургузып турар.

Шаанда сан талазы-биле хөй эвес чораан тыва улус Совет эрге-чагырганың чылдарында политика, экономика, культура талазы-биле сайзыраан социалистиг нация болу берген. Совет Тыва ам чүмүбиле ажылчын аңгының чурту апарган. Бистиң аныяк республикавыстың сураглыг ооллар болгаш кыстары — Совет Эвилелинин Маадыры Хомушку Чүргүй-ооллуң, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Ооржак Лопсанчаптың, Салчак Токаның, Монгуш Чоланың, Ооржак Дажы-Намчалдың, Уин-оол Бавуун-ооллуң, Сарыглар Дамдын-ооллуң, РСФСР-ниң улустуң артизи Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктарның, Владимир Оскал-ооллуң, РСФСР-ниң алдарлыг чүрукчузу Сергей Ланзының болгаш өскелериңдээ аттарын бүүр чон билир. Оларның ат-сураг чүгле бистиң чүртүвүста эвес, харын бүгү делегейге тарап турар апарган.

ЧОРГААРАЛЫМ

ССРЭ Конституциязында ССРЭ хамаатыларының өөренир эргези өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле, аныяктарның бүгү-ниити ыаап-ла ортумак өөредилгезин боттандырары-биле, сургуулдарга болгаш студентилерге күрүне стипендияларын база чиигелдеерин тыпсып турары-биле, таарымчалыг байдалды тургузары-биле хандыртынар дээрзин бижип каан.

Авам—ажылчын, ачам—башкы. Оларның кайызынга-даа чоргаарланыр мен. Ачамның чагыын болгаш ажыл-ижин бичиимден-не онза сонуургап келген мен. Бойдус кижиниң чарылбас өөнүү дээрзин база-ла бичиимден-не эскерип, бо талазы-биле билиглерни сонуургаш, Кызылдың педагогика институдунуң биохимия факультединге өөренип киргеш, ам доозарының бешки курузунда педпрактика эрттирип тур мен. Каш айлар болгаш башкы боор дээн күзелим, өске-даа эш-өөрлерим-биле бир дөмей, боттакыр. Ынды эргени, аас-кежикти чедип алырын ССРЭ Конституциязында магадыланын үстүнде бижээн мен.

Институтка өөренип турган, стипендияны, ыяңгыя бедиткен стипендияны алырга база өөрүнчүг-ле боор-дур. Мээң эки өөредилгемиң ынчаар үнелеп турары дээрге партия, чазактың улуг ада сагыш салыышкыны деп саанаар мен. Үндезин Хоойлунуң кайы-даа чүүлдерин өөренип, таныжып көөрге, совет кижи бүрүзүнүң амыдырал-чуртталгазын экижидер, эртем-билиин, культуразын бедидеринче угланган, ол-ла бүгүнү ажыглаар эргелерни болгаш хамаатыларның хүлээлгелерин тодаргай айытқан боор-дур.

Бо чайын чаа Хосталга ортулуунга болуп эткен бүгү делегейниң аныяктарының болгаш студентилериниң XI фестивалынга киржип чораан келген бистиң чаңгыс курсчувус Надежда Анисимованың чугаазын дыңнаан, онза сонуургадывыс. Ол база-ла Конституцияда магадылаттынган хостуг эргевистин амыдыралда боттанып турарын көргүзүп турар. Эртем-билиглерге өөренип, эш-өөр-биле найыралдыг болуп, өөредилгеге-даа, дыштанылгага-даа деп эргелиг боор чурттаары магалыг-ла-дыр.

Вера НЕКРАСОВА,
бешки курстуң студентиниң.

МАГАЛЫГ-ДЫР

«ССРЭ хамаатызы социалистиг өнчүүнү камнаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг».

ССРЭ Конституциязының 61-ги чүүлүнден).

Ада-өгбем шаа-шаандан бээр малчын чораан болгаш мал ажылынга дыка сонуургалдыг мен. Ынчангаш 1951 чылдан эгелээш, амгы үеге чедир ниитиниң малын өстүрер херекке шыдаар шаам-биле бодумнуң үлүүмнү киирип, хой малдан чор мен.

Чайның ишинде хойну одарладып семиртири, кыштың соогунда ону менди хур кыш ажырары амыр эвес херек. Ынчалга-даа хүлээнгени күштүг дижир болгай, ынчангаш сонуургаан, күзээн ажылын кызымаккай, ак сеткил-биле кылыр апаар. Хой малдаан чылдарымда алган хүлээлгелерижни үрүлүү күүсеп, эрген бедик көргүзүүлерни чедип ап келдим. Бо чылын торуур 100 баш хой бүргүзүнден 91 хураган камгалган, бир хойга онаштыр 1,7 кг дүк кыргып, бодум хуумда 22 тонна силген белеткеп алыр хүлээлге алгаш, оларны түс-түзүнде 93 хураган, 2 кг дүк, 33 тонна силген кылдыр күүсеттим.

Бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында Сайырның № 1 хойжу бригадада партбөлүктү 5 чыл дургузунда удуртуп келдим. Үк бөлүктүң коммунистери, бистер, социалистиг өнчү болур ниитиниң малын менди ажаан эстүрүнге малчыннарның харыысалгазын бедидер, мурнакчы дуржулганы өөренир, ону үептередир дугайында болгаш ооң-даа өске чүүлүл айтырыларны чугаалажып, ыланган аныяктарны мал ажылынга таара түдүп, оларны аңаа хандыкшыдар сорулганы салып турар бис. Бо чүгүлү херекке бодум хуумда үлегерчижек көргүзер сорулга-биле ажы-төлүмнү мал ажылынга өөредип, бодумнуң дуржулганы урулларымга дамчыдып келгенимниң түңнелиде уруум Хирлиш Ондар биле күдээм Темеков Ондар баштай хойжуга дузалакчылап турган, ооң соолунде боттары тускай кодан хойну хүлээп алган, ам хойжу болуп эки ажылдап турарлар.

Коммунистиг партиянын, Совет чазактың ачызында амгы үеде ССРЭ Конституциязында быжыглаттынган эргелерни ажыглап, мында айытқан хүлээлгелерни күүседип, ажылдап, чурттаары магалыг-дыр.

М. НАТПИТ,
хойжу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи.

Чөөн-Хемчик район.

КАДЫКШЫЛ— БАЙЛАКШЫЛ

ССРЭ-де кадык камгалалы—социалистиг тургузугнуң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң биреэзи. Бүгү чоннуң кадыкшылын камгалаар болгаш ону улам экижидери дээш доктаамал сагыш салыышкынны бодунга бүрүнү-биле ап турар күрүне бистиң социалистиг күрүневис болуп турар. Улусчу медицинаның социалистиг принциптери ССРЭ-ниң чаа Конституциязында бүрүн долузу-биле илереттинген. Бо талазы-биле даараазында айтырыгларны адап болур: медицинаның күрүне характерлиг болгаш планныг чоруу, ооң профилактиктиг угланышкыны, халас болгаш кижи бүрүзүнүң чаңгыс аай боор турары, ол ышкаш кадык камгалалы биле медицина эртемниң кады ажылдажылганы, кадык камгалалыга хөй-ниитиниң киржилгези.

Аарыгларны болдурбас боолгаш оларны эге чадазындаа влередин тывары дээш даараазында хемчеглерни бисте ап чорудуп турар болгай. Ажылдаарынга эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузуп, кижилериң кадыкшы камгалаары, массалыг эмчи шиичилгелерин эрттирип турары, участок аайы-биле чонга баран болуру болгаш чыттырып эмнээри бистиң чүртүвүста профилактика болгаш эмзөшкин ажылдарының чаңгыс аай чоруун көргүзүп турар.

Хову-Аксы суурнуң соңгубарының талазында бойдусчурумалдыг чараш булунчугашта, чуртталга массивинден 400 метр хире черде, ийл каът бажың бар. «Тыва кобальт» деп профилакторий-санаторий ында турар. Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызының ажылдакчылары маңаа дыштанып, эмненип, кадыкшы бижыглап турарлар. Профилакторий 1972 чылда ажыттынган. Долу эвес чеди чыл дургузунда маңаа 3,5 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар дыштанган.

Бо бүгүнү чедип алырынга профилакторий улуг ужур-дузалыг боолп турары чугаажок. Даг болгаш гидрометаллургия цехтериниң ажылчыларының талазындан, ында, өске цехтерге бодларга, ажылдаарының байдалы берге-даа болза, аарыр чорук эвээш боолп турар.

Профилакторийниң бодунда янзы-бүрү дериг-херекселдер эвбек. Оларның дузазы-биле эңгы-аңгы эмнелге хемчеглерин чорудуп болур. Процедураның, физиопроцедураның ийл, парафин болгаш малгаш-биле эмнээр кабинеттер, ол ышкаш суг эмнелгелиг зал бар, бо чылдан эгелээш электросон ажылдап, массажты база кылып эгелээн.

Профилакторийде удуур ороолдер чырык, делгем, колдуунда-ла чаңгыс азы ийн кижи чылар кылган. Дыштанылга ороолдерин улуска таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында телевизор, пианино, стол кырының оюннары, ном-дептер, солун аймаа бар. Дыштаныкчыларның ортузунга санитар-гигиена билиглеринге хамаарышкан база ногумчалыг чемненилге дугаында тайылбыр ажылын чорудуп, лекция, беседаларны кылып турар.

Бистиң коллектив бо чылын эки ажылдаан. Он сезон эрттирдивис, 500 хире кижиниң кадынын экижиткен. Процедура кабинединиң эмчи сестразы Л. П. Позднякова, физиокабинеттиң эмчи сестразы Л. Супрунова, повар Г. И. Баранова, санитарка М. Оюн дээш өскелериниң-даа ак сеткилдиг ажыл-ижин мактавас арга чок. Кижиниң оран-бөжыны-биле дөмей дыштанырынга таарымчалыг байдал профилакторийде тургустунган дээрзин дыштаныкчылар чугаалап турарлар.

М. НАГАЙЦЕВ,
«Тыва кобальт» профилакторийниң улуг эмчизи.

«ССРЭ ХАМААТЫЛАРЫ КАДЫЫН КАМГАЛААР ЭРГЕЛИГ

Ол эрге кадык камгалалының күрүне албан черлериниң көргүзер мергежилдиг халас медицина дузаламчызы-биле; хамаатыларның кадыын эмнээр болгаш быжыглаар албан черлериниң четкизин калбартыры-биле; калбак профилактика хемчеглериң чорудары-биле... хандыртынар».

(ССРЭ Конституциязының 42-ги чүүлүнден).

ЧУРУКТА: Москвада чаа эмнелге бажыңы.

саннар, фактылар

ТЫВА АССР 1945 ЧЫЛДАН 1978 ЧЫЛГА ЧЕДИР

☆ Үлетпүр продукциязын бүдүрери 57 катап улгаткан. Электри энергиязын бүдүрери 0,9 миллион киловатт-шактан 118,4 миллион киловатт-шак, хөмүрданы 6,5 муң тоннадан 817 муң тонна, дилиг материалдары 4 муң кубометрден 195,1 муң кубометр, саржаны 3 тоннадан 497 тонна, далганы 1 муң тоннадан 20,9 муң тонна, кондитер кылыглары бүдүрери 35 тоннадан 934 тонна чедир өскен.

☆ Республиканың улус ажыл-агыйынга ол чылдарның дургузунда 1402 миллион рубльдиг капитал салыышкыннарын шингээдип алган. Бир эвес капитал салыышкыннар 1945 чылда 1,7 миллион рубль турган болза, а 1977 чылда 114 миллион рубль болган.

☆ Кодээ ажыл-агыйга коллективизациянын доозулганындан, кур болгаш курукган черлерни шингээдип алганындан колхозтарның, совхозтарның тарылга шөлүнүң хемчээли 1945 чылдан 1977 чылга чедир 16 ажыг катап көвүдээн. А мал чеми культураларның тарылга шөлү ол-ла үениң дургузунда 90 катап өскен.

☆ Кодээ ажыл-агыйда тракторларның саны 28 катап, комбайнарның — 35 катап, чүүк автомобильдерниң — 78 катап көвүдээн.

☆ Республиканың чоннуң материалдыг байдалы чылдан чылче экижип турар. Ажаалга кассазында чоннуң салыышкыннарының түүү 250 муң рубльден 42,2 миллион рубль четкен.

☆ Бараанларны үүрмектеп садары 5,6 миллион рубль турганындан 202,2 миллион рубль апарган.

☆ Ниити өөредилге школаларында 1944—1945 өөредилге чылында 9,2 муң уруглар өөренип турган болза, 1977—1978 өөредилге чылында 60,129 муң өөренирчи хаара туттунган. Ол үениң дургузунда башкыларның саны 464 кижиден 3,6 муң кижи четкен.

☆ Эмчилерниң саны 26 кижи турганындан 793 четкен. 1945 чылда 26 санныг эмчиниң 18-ди Кызылга турган. Бай-Тайга, Өвүр, Таңды, Тее-Хем, Тожу, Эрзин районларга дээди эртемниг чаңгыс-даа эмчи чок турган. Амгы үеде Бай-Тайгада — 16, Өвүрде —12, Таңдыда—37, Тее-Хемде — 14, Тожуда — 8, Эрзинде — 12 дээди эртемниг эмчилер ажылдап турар.

ӨСКЕ ЫНДЫГ ЧУРТТУ БИЛБЕС МЕН

МАГАДЫЛАКЧЫЗЫ

Совет эрге-чагырганыч чылдарында литературлуг тыва дыл үндезилеттингеи болгаш тыва чечен чогаал калбак хөгжүлдени алган. Ам бистиң республиканың номчукчулары боттарының чогаалчыларының романнарын, тоожуларын, шүлүглеп-дерин, шиилерин төрөөн дылының кырында номчуп, көрүп турарлар. Оон турж ук С. Токаның, О. Саган-оолдуң, С. Пюрбюнүң, Силдингир номнарындан аңгыда, сөөлгү чылдарда С. Сарыг-оолдуң, С. Сүрүн-оолдуң, М. Кенин-Лопсаңның, С. Козлованың, А. Емельяновтуң номнары бүгү-әвилел номчукчуларынга четкилээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга чедир хаанныг Россияның он-он бир-буурай улустары боттарының үжүк-бижии чок чорган. Ам ленинчи „национал политиканың ачызында Советтер чуртунуң литературазы болгаш уран үүлү бүгү делегейде культура хөгжүлдезинин мурнуку одуруунда чоруп турар.

«Совет литератураның болгаш уран үүлдүң чогаалдары болза бистиң сагыш-сеткилиристиң үнелеп четпес байлаа, бистиң социалистиг ниити национал чоргааралыыс болуп турар» — деп, эш Л. И. Брежнев айыткан. Бо дээрге үүгле бедик үнелел эвес, харын совет кижилерниң ажыл-херектерин болгаш утаан-болалдарын, оларның тургузукчу улуг үүлелерин көргүзүп турар бедик идейлиг чаа-чаа чечен чогаалдарны бижиринче кыйгырыг болур.

Совет күрүнеиң чаа Конституциязын хүлээп алганы бүгү делегейге ужур-дузалыг болуушкун болган. Бистиң Үндезин Хоойлувус социализмниң улуг арганарын, бистиң ниитилеливистиң хамаатыларының калбак эргелерин бадыткаан болгаш Совет Эвилелиниң бүгү улустарының хосталгазының, деп эргезиниң үндезиннериниң херек кырында канчаар боттанып турарын чырык чер кырында кижилерге көргүскен.

Моон ужурундан өндүр улуг хоойлу — ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болган оюн совет улус улуг чаагай байырлал кылдыр ажыл-агыйга, культурага чайыннанчак чедишкиннер-биле үткүп турар. Мадаа «Каа-Хем» хөмүр-дашы разрезиниң коллективин, Кызылдың № 1 АТБ-зинде Социалистиг Күш-ажылдың Мадарыы Ю. Зюзинге улуурткан чоладаачылар бригадазын, Тес-Хемниң «Чодураа» совхозта Ч. Баткарга удуртқан Хараал-Тей сүт-бараан фермазын болгаш өскедаа хөй коллективтерни адап болур, олар онгу беш чылдың үшкү чылының планныг оваалдаларын ССРЭ Конституциязының бир чыл оюнга үткүштүр күүседир дээн бедиткен хүлээлгелерин алдарлыыбиле күүсеткеннер. Мындыг чижектерни хөй-биле киирип болур.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязында хоойлажудуп каан совет хамаатыларының ажылдаар, өөренир, дыштаныр, эмчи дузаламчызын болгаш чурттаар оран-суурну алыр бүрүн эргелерни капиталистиг чаңгыс-даа чурт кижилерге берип шыдавас. Бистиң Төрөөн чуртувуска өжөннүг дээргилер буржуаз делегейге кажан-даа турбаан болгаш турбас-даа хостуг эргелерниң дугайын дыннап каан, «кижиниң эргелериниң дугайында хоозун шуугаазынны көдүрүп үндүргеннер. Ам бир чыл эртип тур. Совет Конституциянын амыдыралчызын, шыннын чүгле бөдүүн кижилер билип турар эвес, ол шуугаазынны тыпкан буржуаз пропаганданың чалчалары безин миннир ужурга таваржып турарлар.

Совет Конституция —хоойлуларның хоойлузу, бистин амыдыралывыстың үндезини. Сайзырангай социализмниң ол өндүр улуг хоойлузун сагып чораан, коммунистиг ниитиледдиң бединнге чеде бээр бис.

К. КУДАЖЫ,
чогаалчы.

«ССРЭ хамаатылары чурттарга бажыңнары алыр эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 44 үүлүнден).

ЧУРТТААРЫ ЭКИ-ДИР

Найысылал Кызылда чаагайжыды туттунган чурттарга бажыңнары хүнден хүнче улам көвүдеп орар. Олче көжүп киргеннериң саны база немежип, бүгү тала-биле чаагайжыды туттунган бажыңга олуруп, ол дээш Коммунистиг партиятa болгаш Совет чазакка өөрүп четтиргенин илередип турар.

Тыва арат кижиниң уруу мен. Ада-нем-даа, бодум-даа өгге өстүвүс. Чайын чаъстыгда түренчиг, кыжын соокта бергe чүве болгай. Ону бистиң өгбелеривис бүгү назынында көрүп келди.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында көшкүн тывалар сууржуң байдалче шилчээн. Эрги өглериниң орнунга чаа бажыңнар туттунган. Өгге бодаарга, бажың чылыг, чайын серинн-даа апарган.

Хоорайның хлеб заводунда ажылчын кижи мен. Мээң ажылымны эш-өөрүм бединнбиле үнелеп, чоннуң төлээзи кылдыр Кызыл хоорай Советинин депутадынга соңгуду. Найысылалдың ажыл-ижии, амыдыралын хоорай Советениң сессияларынга чугаалажып, анаа үнүмнү кадып турарымга чоргаарланыр мен.

Найысылалдың № 4 микрорайонунда хөй хаут бажыңнарының бирээзинде бис. Изиг, соок суглуг, чупар черлиг, электри-биле аъш-чем кылыр бажыңда бис. Ажыл шагының соонда телевизорну ажылдаткаш, бистиң Тывада, Төрөөн чуртта үүү болуп турарын билип алыр бис. Мындыг амыдыралды бистиң өгбелеривис үүгле дүжүнге көрүп чораан чүве-ле болгай.

Шаанда өгге чурттап орган хөй ажы-төлдүг араттарны база көргеи мен. Олурар, турар чер-даа тывылбас, эттеп салыр арга чок боор чүве-ле болгай. Шаанда чаңгыс деңни долгандыр үвүреннейчин орган болзувусса, ам өрээл бүрүзүнде Ильичиниң зампочкалары хып турар.

Бо бүгү Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызы-дыр.

Өшкү-Саар БАЛДАН,
Кызыл хоорай Советинин депутады, хлеб заводунуң ажылчыны.

ЧААРТЫЛГА

«НИИТИЛЕЛ БАЙЛААНЫҢ, ЧОННУҢ БОЛГАШ СОВЕТ КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ЧААГАЙ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ ӨЗҮЛДЕЗИНИҢ ҮНЕР ДӨЗҮ—СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ МӨЛЧҮГДЕЛДЕН ХОСТУГ КҮШ-АЖЫЛЫ БОЛУР».

(ССРЭ Конституциязының 14-кү үүлүнден).

Бистиң амыдыралывыстың Үндезин Хоойлузун—ССРЭ Конституциязын хүлээп алгандан бээр бөгүн бир чыл боолуп турар. Бистиң чуртувуска сайзырангай, чедишкен социалистиг ниитилелди тургусканын, совет кижилериниң улуг эргелерин болгаш хүлээлгелерин ол хоойлуда дүрүмчүдүп быжыглаан. Ылаңгыя бистиң эртип келген үеавсе бо өндүр улуг хоойлунуң бир чыл оюн байырлап турар хүнде хая көрүнүп, чүү чедип алганывысты түүпеп көөрү күзенчит.

Бистиң совхозувустуң төөгүзүнүң баштайгы чылдарын эпти-ле сактып кээр мен. 1947 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайынының доозулганының соонда ийи-ле чыл эрткен. Берге үе. Ынчан Ильинкага чурттап турган орус тараачыннар колхоз организастап тургускан. Аңаа каш өреге киргеи. Колхозту «Тиилелге» деп адаап, даргазынга Василий Болдыревти соңгаан. Ильинканың бичии-ле үстүнге чурттап турган тыва араттар орус өөнүктериниң үлегери-биле баа колхоз организастаан, ону «Искра» деп адаан. Үш чыл эрткенде—1950 чылда шыдал-быразы шоолуг эвес ийи бичии колхоз каттышкан, чаңгыс ажыл-агый апарган. Ленинчи кооператив планын ёзугаар, аас-кежиктиг чаа, колхозчу амыдыралче баштайгы базымны ильинкачылар ынчаар кылган.

Колхозтуң тургустунганының баштайгы чылдарында техняка бар эвес. Кол-ла тырттар күжү— аът. Чээрби шаа өреге ажыл аъттарын, андазын, илиирин ортузунга хөреңги кылдыр салган. Тараанны кесишаан моожалай баглаар бир аът машиназы, база-ла аът-биле тырттырар чаңгыс бастырар машина—колхозтуң байгы техниказы ол. Бүгү тарылгазының шолу 150 гектар. «Универсал» дээр баштайгы трактор 1951 чылда кестүп келген. Ону тараачыннар көргеш: «кедергей-ле хувулгаазын эт-тир» дижип кайгап, магадап турганнар. Ынчан турлаг-суур деп чүве бар эвес. Өөрген чок куруг чер деп хөөрем чок чугаалап болур. Кижи ам ону сагынган, мырыңай бүзүрөөр арга чок-тур.

Ильинканың чери эрткен үжен ажыг чыл дургузунда шуут-ла таныттынмас кылдыр чаартынган. Бис төрөөн черивисти ынчангаш чаартынган чер деп чугаалажып турар бис. Чоннуң тура-соруу-биле, Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазы-биле, Совет чазактың ада сагыш салышкынының ачызында ильинкачылар бодунуң чериң карак кызыл күш-ажылы-биле эгээртинмес элбек беримчелиг кылдыр хуулдурган.

Совхозка онза улуг чаартылгалар ылаңгыя СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда болгулаан. Ону бадыткаары-биле мындыг саннарны деннештирип көөр бодай-дыр мен. Бир эвес 1965 чылдың эгезинде ажыл-агыйның код будурулге фондузунуң өртээ 930 муң рубль турган болза, ам 2.636 муң рубль апарган. Азы март Пленумунуң соонда эрткен 13 чыл дургузунда кол фонд барык-ла үш катан өскендир. Совхозтуң көдээ ажыл-агый будурулгезинге күрүнеиң капитал салышкыны 1.706 муң рубльге көвүдээн. Ам ажыл-агыйның машина парыгында 41 автомобиль, 35 комбайн, 47 трактор санаттынын турар. А көдээ ажыл-агыйның өске машиналарын 383 муң рубльге садып алган. Тарылга шолу барык-ла 9 муң гектар чедир калбаргаан.

СЭКП-ниң XXV съездаан аттыг совхоз бодунуң тургустунганындан бээр 30 чыл болган оюн эрткен чылын демдеглеп эрттиргеи. Ол ам хөй адырлыг, орулгалыг улуг көдээ ажыл-агый будурулгезин апарган. Оон экономиказының код угланышкыны эткир-сүтүр малды өстүрери болгаш тараа будурери. Күрүнеге тараа садары сески беш чылда 2585 тонна, тоску беш чылда—2839 тонна, а онгу беш чылдың баштайгы ийи чылында—3836 тонна болган. Бо чылды саналаска, гектардан тараанның дүжүлү ортумаа-биле 12 центнер болуп турар. Чер ажылы чыл бүрү совхозка орулганы берип келген. Онгу беш чылдың эрткен ийи чылында оон 305 муң рубльдиң орулгазы алдынган. Мал ажылы мурнуку чылларда карылгалыг турзажок, онгу беш чылдың эрткен ийи чылында 105 муң рубльдиң орулгазын берген.

Амгы үеде бистиң совхозтуң базазынга уксаалыг аныяк хойлар өстүрер ажыл-агыйлар аразының каттыжыышкынын турган. Ам ында 9 муң баш аныяк хойну өстүрүп турар. Келир үеде 6 муң хой турар тускай комплексти тудар апаар. Бо каттыжыышкын уксаалыг хойну азыраа өстүреринге улуг ужур-дузаалыг болур. Ол адырны орулгалыг болдурар, хойну азыраа ажаарынга үнер чарыгдалды эвзежедир.

Чаартынган черниң ажыл-ишчилери өндүр улуг хоойлу—Конституцияның бир чыл болган оюнун байырлалын чедишкиннер-биле үткүп турар. Бо чылдың тос айларында күрүнеге 611 тонна сүт садар планын 615 тонна, 217 тонна этти—290 тонна, 32,9 тонна дүктү—34 тонна кылдыр ажыр күүсеткээн. Дүжүт шоолуг эвес-даа болза, үнген бүгү тараанны совхозтуң механизаторлары чогуур үеэзинде чидириг чокка ажаагаш, келир чылдың үрезиннге четчир тараанны бүрүнү-биле арыглаан, уруп алган. Ниитиниң малынга 1800 тонна сигенни, 1700 тонна силосту, 130 тонна витаминиг сиген далганын, 17 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Мал чемниң белеткели ам-даа үргүлүлеп турар. 2300 тонна хире саванны шолдерден бөлүп алган. Ам совхозтуң малчыннары кышка белеткелди хынамчалыг чорудуп турар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хогжүдер дугайында доктаалын амыдыраа боттандырары-биле совхозтуң директиязы, партком тодаргай хемчеглерни ажылдан кылган. Ажыл-ишчилер Пленумнуң шиитпирлерин күүседир дээш сорук кириришкиниг ажылдан турар.

В. РЫЖОВ,
СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхозтуң директору.
Каа-Хем район.

«ССРЭ ХАМААТЫЛАРЫ ДЫШТАНЫР ЭРГЕЛИГ»

(ССРЭ Конституциязының 41-ги үүлүнден).

Республика найысылалы Кызылдың ажылчы чоннары культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының ногаан театрынга, спортчу болгаш аттракцион-оюн шеддеринге өг-бүлелери, ажы-төлү-биле кады хостуг шактарында, дыштаныр хүннерде барып, ажыктыг дыштанынга ыпактар.

ЧУРУКТА: дыштанылга парыгында селгүүстээннер.

ЫДЫКТЫГ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чаа Конституциязының бир чыл оюн демдеглеп тура, Үндезин Хоойлуның 63 дүгаар үүлүнде: «ССРЭ-НИҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИНИҢ ХҮРЭЭЛЕНИНГЕ ШЕРИГ АЛБАНЫН ЭРТТИРЕРИ—СОВЕТ ХАМААТЫЛАРНЫҢ ХҮЛДҮЛУГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ» деп бижээнин чоргаарал-биле сактып, өлдын хоойлуга хөй-ат кирип, оон бир чыл оюн дайынчы болгаш политиктиг белеткелге улуг чедишкиннерлиг үткүп турар бис.

Шериг баар журнунда өскен, төрөөн хоорайым Кызылга өөренип, чурттап турдум. Ам бо хүннерде ынак Тыванадан талыгыр ыракта, ГДР-де ыдыктыг хүлээлгем эрттирип тур мен.

Бөлүүвүстүң хөй национал дайынчы коллективинде бистиң чуртувустуң улустарының оолдары Төрөөн чуртун камгалаар чаагай геректе киржип турар.

Бистер шупту комсомолчулар бис. Ынчангаш бисте ийи дайынчының бирээзи-ле дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини. Ол дээрге-ле ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнга төлептиг белээвис болур.

Б. КОНДАУРОВ,
II кезектиң дайынчызы.

«ССРЭ хамаатылары уруглар кижизидилгезинин дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээр, социалистиг ниитилелдиң төлептиг кежигүннери кылдыр белеткээр хүлээлгелиг».

(ССРЭ Конституциязының 20 үүлүнден).

школада өөренип турар.

Ие кижи дээш чазактың сагыш салышкыны ажок улуг. Хөй-ле чиигелделерни хөй уруглуг дээш четтирип чор мен. Оон аңгыла 1974 чылда «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты базаа тывысты. Ол меңээ улуг шаңнал болду.

Бөгүн бир чыл оюн демдеглеп турарывыс чаа Конституцияда уруглар кижизидилгезинге хамаарышкан чугула үүлдү базаа киргендир. Бис, 11 уругнуң ада-иези, ону ыдыктыы-биле сагып, ажы-төлүвүс күрүнеге дузаалыг кижилер болзун дээш ажылдан чоруур бис.

Нина ХЕРТЕК.

Маадыр-ие. Кунгуртугнуң уруглар садында уруглар ажаакчызы.

КЕЛИР ҮЕЗИ АЖЫК

Арат Иргит Шойдак деп кижиниң өг-бүлезинге үжен чылларың эгезинде төрүттүнген мен. Улусту эрге-чагырга Тывага тургустунга-ла он ажыг чыл эрткен-даа болза, ол үеде амыдырал ыракы Тере-Хөлге ыдыг-ла эки эвес турган. Ынчалажок мээн адам-нем: «Бис ышкаш хөй ажы-төлдүг улуска эки амыдырал тургустунуп турар-дыр, чуртаары эки-дир оо!» дижип хөөрежип турган чүве.

Өй-өйде олар боттарының чаш чораан үезин сактып чугаалажы бээр. Амыдыраар аргазын хереглеп, улуг уруглар тарай-тарай хөлечиктер чоруй баарлар, а элээдилери хемден балыктаар, ай, бөс чыр, чаштары өзүн маңаа күш ышкаш, оларны маңаа оргулаар. Ол дугайында чогаалчы С. А. Сарыг-оолдуң:

Чайын мүн-не өлбес чүве,
Шаңда чулуу эриг турар.
Айын, безин кааын чиптер,
Агым суун-даа ижиплеттер—

деэн олуруглары илдепи-биле бадыткаан турар.

Бо чылын 47 харны харладым. Он бир уруглуг мен. Оларның келир үези чырыткылыг.

Бодум Кунгуртугнуң уруглар садында ажаакчылап турар мен. Улуг уруум Светлана мээн-биле кады мында ажылдан турар. Маргарита бо чылын Москваже өөренип чоруткан. Пос-таавы талазы-биле тускай мергежилди чедип алыр. Галина база тускай ажылдыг. Өскелери шупту

«ССРЭ хамаатылары дыштанар эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 41-ги үүлүнден).

ААС-КЕЖИК

Назы-харым улгаткаш, хоойлу ёзугаар пенсиялаанымдан бээр тос чыл болдум. Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижилер дээш ада сагыш салышкынының ачызында кадыым-даа чүзүр, эки чурттап чор мен.

Пенсиялыг-ла дээш канчар аная олурар, назы дөгүзедаа, кадык чүзүрде кижиниң ажылдаксаазы келир-дир. Эрткен кыжын бистиң «Чодураа» совхозтуң мал семиртир черинге аныяк шарыжыктар азыраа турдум. Эшөөр-биле кызымак ажылдаанывыстың түңнелинде ниитизи-биле бир баштыы-ла 280 кг деңнелиг болдурар турган, 309 чедирип, эки түңнелдиг болган бис. Ам совхозумнуң хойжугу Белек-оол Мөнчейде дуулаккылап турар мен.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюн демдеглеп турар амгы үеде, бистиң эрткен үеевисче, ол көрүп, чамдык чүүлдерни кижи сактып келир-дир.

1949 чылда бүгү Тыванга дег, бистиң Тес-Хем районда колхозтар тургустунуп эгелээн. Ынчаны Белдир-Арыг, Ак-Эрик, Теректиг болгаш О. Шынгаа МЧАЭ-лерниң бичии борбак-борбак аңнаарлары тургулаан. Эрткен кыска үениң дургузунда үстүнде адаанывыс черлерге сайзыраанныг, саң дорт кудумчуларлыг, школа, эмнелге, уруглар албан черлерлиг, клубтарлыг, Культура бажыңнарлыг, делгем соңгаларлыг чаңгыс аай хевирниң чурттага бажыңнарлыг, ногаанчыттынып, чаагайжыттынган чараш суурлар чаптыла берилээн. Бо бүгү сайзыралды көрүп, хөлүм-биле тутчуп, кылчып келдим. Төрөөн черимниң мынчаар сайзыраа чечектелгенинге киришкенимни, ам-даа төрөөн совхозумнуң ажыл-ижимге киржип чоруурумну улуг аас-кежик деп саналар мен.

М. ЕНЗАК.
персоналдыг пенсионер.

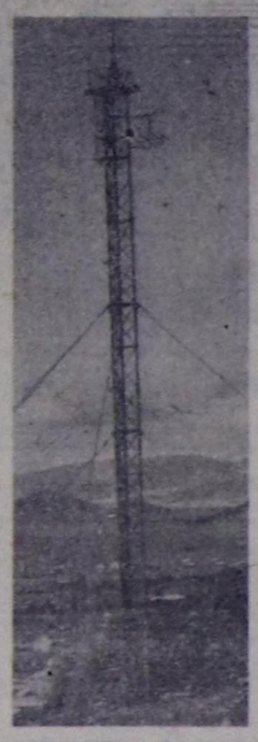

ЧУРУКТА: Туран чоогунда ретрапеляция суургазы.

Сорук киирикчи күш

Чыл мурнунда, 1977 чылдың октябрь 7-ниң төөгүлүг хүнүнде, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп ап турганынын үезинде СЭКП ТК-ның Чиргине секретарыг, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежнев мындыг кайгамчыктыг сөстерни чугаалаан:

«Чылдар, он-он чылдар эрте бээр, ынчалза-даа октябрьның бо хүнүн улуучу эрге-чагырганың ленинчи принциптериниң ёзулуг тиилелгезинин чырыткыланчак хереглиг кылдыр чоннуң сагыш-сеткилинге кеззэ шагда артып кадыр. Коммунизмче орукта бистиң ниитилелливис улам бурунгаарлаан тудум-на, социалистиг демократиянның — чоннуң эрге-чагырганының, чоннуң эрге-ажыктары дээш эрге-чагырганың чаа Конституцияда коргустүнген кайгамчык улуг чогаадыкчы аргалары улам долу илергейлеттинер».

Ол сөстерни амыдырал бадыткап турар. Амыдыралдың бүгү талаларынга, коммунистиг тургузуушкунга тургузукчу, чогаадыкчы ажыл-ишче совет кижилерни улам идепкейжидип турар ССРЭ-ниң чаа Конституциязында мобилизакчы болгаш сорук киирикчи кайы-хире өндүр улуг күш киргенин эрткен чыл көргүскен болгаш бүзүреткен.

Моон мурнунда турып көрбөөн фактыны—ССРЭ-ниң чаа Үндезин Хоойлузунуң толевилелин бүгү улустуң чугаалажып көргенин совет болгаш делегейниң хой-ниитизи онзалап демдеглеп турган. Ол дээрге политиктиг амыдыралдың эң массалыг школазы болгаш политиктиг бодаалдың эң массалыг илерели болган.

Бо чыл база бир чугула болуушкун-биле демдеглеттинген — тус-тус совет республикаларның конституцияларын хүлээп алган, оларны чугаалажырынга база ажылчы чоннарның калбак массалары киришкен. Ол үндезин хоойлуларда республикаларның амыдыралынын, чаңчылдарының, национал күрүне тургузуунуң онзагай чүүлдери илергейлеттинген. Мынчангаш ССРЭ-де сайзырангай социализмниң системазы конституция-биле быжыглаттынган.

Конституцияны амыдыралда боттандырып турары ССРЭ-деп дашкаар ырак-даа черлерге үр үелиг ханы салдарын чедирип турар болгаш чедрер-даа апаар, шак ол маттыш чок фактыны чаа Совет Конституциянын чыл оюнда демдеглезе чогуур. Советтер чуртунга хүлээп алдыган бүгү конституция актылары бүгү делегейге ужур-дузалыг болуушкуннар болуп келгенин амыдырал көргүскен. Тайбың дугайында ленинчи декрет империалистиг дайынларга болгаш агрессияга удур демиселче планетаның ажылчы чоннарын сорук киргеи. Чер дугайында декрет «Черни ында ажылдап турар кижилерге» деп лозун-биле каттышкан миллион-миллион тараачыннарның тугу апарган. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның холунче эрге-чагырганың шилчээнинин фактызын делегейге бир-ле дугаарында быжыглаан 1918 чылдың Совет Конституциязы-биле-даа, Совет Эвилелинде социализм үлезиннериниң тургустунганын демдеглээн ССРЭ-ниң 1936 чылдагы Конституциязы-биле база ындыг болган.

Чаа Совет Конституция чүгле совет кижилерге эвес, харын бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчы чоннарынга база сорук киирикчи чүүл болуп турарын эрткен чыл көргүскен. Тайбыңны болгаш күрүнелер аразынга харылзаалардың Конституцияда быжыглаттынган ленинчи принциптериниң ачызында Советтер чуртунуң чаа Үндезин Хоойлузу планетаның кижилеринге эң күүтүг салдарын чедирип турары маргын чок. «ССРЭ-ниң даштыкы политиказы болза, ССРЭ-ге коммунизмни тургузарынга таарымчалыг делегей байдалдарын хандырарынче, Совет Эвилелиниң күрүне эргеажыктарын камгалаарынче, делегей социализмниң туруштарын быжыглаарынче, улустарның национал хосталгазы болгаш социал дешилгеин дээш демиселин деткиринче, агрессчи дайынларны болдурбазынче, чепсегленишкиниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин чедип алырынче, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догунаарының принципин чайгылыг чок боттандырарынче углаан». Ол чоргаар болгаш харысалгалыг сөстер өөлүр улуг совет улустуң күжүн болгаш тура-соруун көргүзүп турар.

Советтер чуртунуң ары-дуңма чонунуң чедишкиннериге болгар ажылчы чоннар ооруп турар. Совет Эвилелиниң чедишкиннери бүгү социалистиг дем каттыштырылгазынга чаа күүтүнү берип, бүгү делегейде тайбыңны болгаш дешилгени быжыглаан турар. ССРЭ-ниң чаа Конституциязы делегей социализмниң үзүлүг өзүлүг кодексин болур деп, БКП ТК-ның Бирги секретарыг, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живков кончут-ла шын чугаалаан.

Димитр ДИМИТРОВ.
БУР-нуң эртемнинин алдарлыг ажылдакчызы, «Земеделско знаме» солунунуң кол редактору.

(София—пресс—ПМА).

Дээди шынның хоойлузун мактал ырлаан делегейде менден чоргаар хамаатыг чок

В. БОНЧ-БРУЕВИЧ

СҮЛДЕ

Бистиң чуртувуска бүгүле чүүлдерни катап тургузуп турган. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейге баштайгы күрүнезиниң сүлдези — улустарның төөгүзүнге кажан-даа туруп көрбээн ындыг чаа күрүне сүлдезин база кылыр апарган.

1918 чылдың эгезинде сүлденің төлевилел чуруун менээ эккелген, ынчаарга мен ону ол-ла дораан Владимир Ильичиге чедире бердим.

Владимир Ильич ол үеде бодунуң кабинединге Яков Михайлович Свердлов, Феликс Эдмундович Дзержинский болгаш өске-даа бөлүк эштер-биле беседалажып олурган чүве. Ол чурукту мен Ленинниң мурнунда стол кырынга салып кадым.

— Чүл бо, сүлде бе?.. көөрге солун-дур оо!— дээш, ол столунче эккеш, чурукту көре берди.

Аная олурган кижилер Владимир Ильичини долганы берген болгаш ооп-биле кады сүлденің төлевилелин көре бергеннер.

Кызыл өңде үнүп олурар хүн херели хаалаланган, кызыл-тас моожалары хаажылаанган, ортузунда калыыр-биле масканы шавыштыр салган, а моожаларны ораагаан шарыгдан хүн хереллериче өрү углуг кылдыр хылышты чураан турган.

— Солун дур оо!—деп чугаалаан, Владимир Ильич: — Идеязы бар-дыр, ынчаарга бо хылыштың херээ чүл—дээш, ол бистерниң шуптувусче көргеш, — ак гвардейжилерни болгаш интервентилерни бистиң чуртувустан үндүр сывырбаан шаавыста база пролетариаттың диктатуразын быжыглаваан шаавыста дайылдажыр база тулчур, сылба шавар апаар бис. Ынчалза-даа күүлээшкин биске кол үүл эвес болур ужурлуг. Чаалап алыкчы политика биске таарышпас. Бис халдавайн турар бис, а дайзынларны ойтур шаап, камгаланыкчы дайын чорудуп турар бис, ынчангаш хылыш дээрге бистиң амблемавыс эвес-тир. Амдыызында биске кыжаныр, биске халдап турар чүве төлээде, бистиң пролетаржы күрүневисти камгалаар дээш ону хөлдарыыска быжыг тудар ужурлуг бис, ынчаарга ол дээрге кеззеде ындыг турар дээш ол эвес-тир... Бүгү делегейге улустарның акы-туңмалышкы чоруун чарлап база боттандырган соонда биске хылыштың херээ чок апаар... —дээш, Владимир Ильич бажын чидиидир сүвүргүн каан карандаш-биле чурукта хылышты шыйын каапкан. — Сүлдеде өске үүлдер эки-дир. Төлевилелди бадылаан алыылы, а ооң соонда база катап көөр болгаш улус комиссариаттарының Чөвүлелинге бадылаар бис. Ону дүрген кылыр херек — дээн...

Ынчангаш чурукка ол бодунуң хөлүнүң үжүүн салып каан.

Сүлденің төлевилел чуруун В. И. Ленинниң кабинединге олурган чурукчу Андреевке хүлээдип берген мен. Ол-ла үеде дивангa ол ыыт-шимээн чок олура, Владимир Ильичиниң овур-хевирин чуруп олурган. Сүлдени Андреев катап чураан, хевир шинчизин бүгү талазы-биле улам-на утка-шыпарлыг кылдыр кылган болгаш хылышты ап каапкан.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының сүлдезиниң ол төлевилелин Владимир Ильичиниң санаалын өзүгаар эде кылган, ону 1918 чылдың июль 19-та бадылаан чүве.

Совет Эвилелиниң сүлдезинде база-ла кадыр биле маска бар, үнүп слурар хүн хаязында чайыннаанган алдын тараа сыптары бар. Тайбыңнын болгаш күш-ажылдың аас-кежиктиг ол демдээниң алаа-биле совет улус чурттан, ажылдан, оон-биле кады коммунизмче кел чоруур.

НОМЧУП ОР МЕН

Өвдүр улуг Хоойлуну номчуп чор мен.
Өзер чаштың салым-чолун, чуртталгазын,
Өрү дээрде чырык хүнүн авыралын,
Өртемчейниң келир өйүн бодап чор мен.

Ажы-дүнма төрел чонум чаңгыс эвил
Алдын Хоойлу улам сырый хөлбаштырган.
Адар даңче уткуй ушнаа күзел-сорук
Ажыл-ишче кыйгы болуп, чалгын херген.

Сарыг сыдым дергилеңкен чылгычы эр
Саанчы кысче далаш челенг орган ышкаш
Бодалдарым ылгын ужуп, чуртум эргип,
Борбак чүрүм өөрүшкүден дывылап чор.

Хөгжүлдениң чаа үе-чадазында
Көккүр дээрже кылыйткылаан корабльдер
Амгы чаштың мунар ылгын хөлгеза апаар.
Айга, хүвге аалдап чедер күзелдиг бис.

Тайбың чылдар мээн чуртум эргизе-даа,
Дары чыды бөмбүрзектен арлы бербээн.
Хилянчектиң одаглары хөмүрлеймээн,
Хиросима, Нагосаки уттувдурбаан.

Өвдүр улуг Хоойлуда бижиттинген
Өлчей-кежим, хосталгамны бодап ора,
Ораннарны өттүр силгээн кызыл шуурган
Октябрьны оюп эртер аргам чок-тур.

Шулурады ырлап чыдар Шушь хемге
Чула кыысыг номнад бижээн баштынчыыс
Каптагайның хамык чонун билиштирген
Каш сөзүм ону йөрээп баргаа болзун.

Делгем улуг Төрээн чуртум чырыткызы
Делегейвин өлүм билбес баштынчызы
Ленинни түмен чүрек сактып чоруур,
Ленинни түмен чүрек ырлап чоруур.

Д. МОНГУШ.

ШАГ ШАА-БИЛЕ ТУРБАС...

«Ниитилелдиң хереглелдеринге дүүштүр эртемни план үзүгаар хөгжүдүрүн болгаш эртем кадрларын белеткээрин күрүне хандырып, эртем-шинчилелдериниң түңнелдерин улус ажыл-агыйынга болгаш амыдыралдың өскедаа талаларынга нептередирин организастап турар».

(ССРЭ Конституциязының 26-гы үүлүнден).

Улуг Октябрьның ачызында Тывага улусчу революция типлээн. Ылангыя совет арге-чаргының чылдарында Тываның хөгжүлдези улам шапкынчаан. Бүгүнү Тыва танытынмас кылдыр чаартынган. Тыва улус, Совет Эвилелиниң өске-даа аймак-сөөк улустарыбиле бир демей, чыруктылыг келир үе— коммунизмни тургузуп турар. Бисте эртем ажылынче сагыш салыышкын улуг. Эртем албан черлериниң саны өзүп олурар. Эртем кадрлары көвүдээн.

Мээң өскен төрээн черим, республиканың ырак-узак булуннарының бирээзи Өвүр районну ап көрээлиңер. Ол чоокка чедир-ле төп-биле арыжар орук харылзаазы берге, хөжүдангай черлернин бирээзи турган. Ам ында совет амыдырал хөгжүп сайзырап, байшыырак совхозтар бар апаргаан. Чоннуң амыдырал деннели, эртем-биле, культуразы бедээн. Шагда аар-берге амыдыралды чурттап эткен араттарның оолдары ат-сураглыг чогаалчылар-даа апаргылаан, оларның бир чамдыктары филология эртемнериниң кандидады Д. А. Монгуш, техниктиг эртемнериниң кандидады Д. Б. Бузур-оол, төөгү эртемнериниң кандидады М. Х. Маннай-оол дээн ышкаш эртемденнер-даа бар апаргылаан. Мээң ажылдап турарым эртем-шинчилел институдунда безин чаңгыс суурдан үш кижи кады ажылдап турар бис. Бо бүгү дээрге Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачы-хавыязы, ленинчи национал политиканың амыдыралга боттанылгазы болур-дур.

Совет хамаатыларының эргелерин, хүлээлгелерин хоойлужудуп магадылаан ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болган оюнун хүнүнде бистер, эртем ажылдакчылары, эртемниң чедишкиннерин амыдыралга дүрген боттандырар, эртем ажылдакчызы бедик мергежилдиг кадрларны өстүреринче улуг кичээнгейни салырын Конституцияның 26-гы үүлүнде айтып казанына сеткил ханып өөрүп, улам эки ажылдаар сорулганы салып турар бис. Тывага эртемнин хөгжүлдезинин келир үеви улам маалыг болуру чугаажок.

Я. ХЕРТЕК,

ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы, филология эртемнериниң кандидады.

С. ЭЛЛЯЙ,
якут шүлүкчү

ЭКИИ, ТЫВА ЧОНУМ!

Хамаарактар ырлап келгеи,
Кадыргылар үүргенелээн
Солаңгылыг чырык өйде
Соңгу чүктен ужуп келдим...
Херелденген Тыва чурттуң
Кежим-чолу меңге болзун.
Акын болгаш эңнүүң чонга
Аян тудуп ырла, хомус!
Аас-кежиин чаяап бергеч
Идегелдиг баштынчывыс —
Ленинниң партиязын
Алдаржыдып ырлап чоо бис.
Эзир куштар уя туткан
Эзим, дагда чурттап чоруур
Якут, Тыва найыралы
Ыяк быжыг чечектелзин!

А. ЕМЕЛЬЯНОВ

БЕДИК-ДААБОЛ...

Саян сыннар бедик-даа бол.
Шагдан тура соруу күштүг
Тыва чоннуң күзелдери
Дыка бедик, эки чаагай.

Хая-дашты чире чүткээн
Хайым Улуг-Хем күштүгдаа бол.
Хостуг чоннуң күчү-күзү
Хоомай эвес— чүдеп артыр.

Часкы хаяа дээп орда
Чаражы-даа кандыг өйүн?!
Часкы хаяа, чечектен-даа
Чалгынналган чону чараш.

Хая-дашты халап үрээр,
Кадыр даглар эстип-хайлыр...
Аймак хөй чоп наймралы
Аажок быжыг, тендиш пивес!

ХАЯАЛАНЫП БАРААН БОЛУР

СӨЗҮ С. МОЛДУРГАНЫЫ. АЯЛГАЗЫ Х. ЕНЗАКТЫЫ.

Марш темпизи-биле

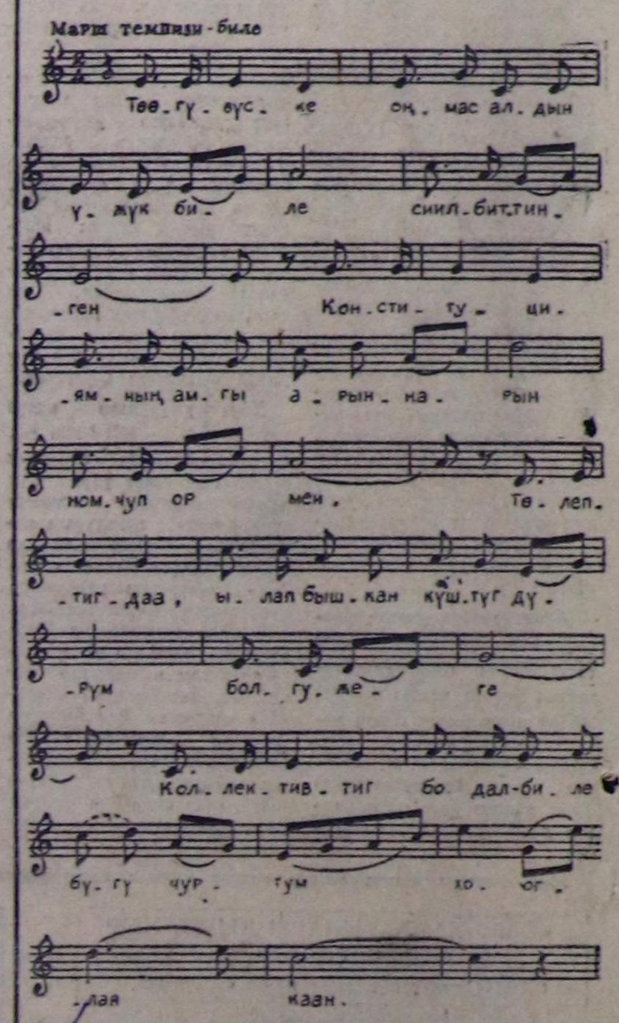

Төөгүвүсче онмас алдын үжүк-биле сиилбиттингеи
Конституциямның амгы арыннарын номчуп ор мен.
Төлептиг-даа, ылап бышкан күштүг дүрүм болгужеге,
Коллективтиг бодал-биле бүгү чуртум хөөглап каан.
Чүгле чаңгыс эрге туржук, чүүлдерде сес, үжүк саны
Чүүү-биле долу ханныг дамыр дег соп, иженгин дээш,
Чүүдү-чүрээм ханызындан чүүлүгүвүп, үвүм калып,
Шүүрен-көргеи кол редактор—Совет кижи бирээзи мен.
Ри-не чаагай кежиктерни хамаатыже көрүүлүргеи,
Эртем-биле хүлээлгемни карышкак чок дензилеп каан,
Эки-лерниң даажизин ап, келир өйже херел чашкан.
Эчизинге чедир чөптүг чаа Хоойлум — чоргаарлым.
СЭКП-ниң, чоннуң мергеи угаанындан төрүттүнгеи
ССРЭ-ниң ленинчи, улусчу бо алдын ному
Үнелеп, алыс соруу—коммунизм боду болуп.
Үр-ле чурттаар, кижилерге хаяаланып бараан болур.

ААС-КЕЖИКТИГ ЧАШ НАЗЫН

Тыва АССР-ниң күрүне филармониязының «Саян» ансамблиниң танцы болгаш үүсседикчилери оюн үеэнде.

СОЛДАДЫ МЕН

Улустарның эрге-чолун, сайзыралын
Уран ырга йөрээп ханмас, тоол дег кылдыр,
Ленинниң Коммунистиг партиязы
Идегелдиг хоойлуну чонга шаннаан.

Ыдык чаагай күзелдерим бүдери-даа
Ынак ада партиям ачызы-дыр.
Коммунизм хөрээ дээштин үлүүм калып,
Хоойлувусту алгап-йөрээн хамаатыг мен.

Халлап келир дайзыннардан чалдацмайн,
«Кажанда-даа Төрээн чуртту камгалаар» дээн,
Хоойлумнуң хереллинде бүргеттирген
Хостуг чонум бүзүрелдиг солдады мен.

Б. КЕНЕШ.

СЭТА-ның спортчу медээлери

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧАА ЧЕМПИОНУ

ПИЦУНДА. (СЭТА). Тбилисиниң 17 харлыг шыдыраачызы Майя Чибурданидзе—делегейниң чаа чемпиону болган. Бодунуң чаңгыс чер чурттуу Нона Гаприндашвили-биле он беш дугаар салыын соңгаарлатканының соонда, ону октябрь 5-те уламчылап ойнаан, 94 дугаар көште хаймынашкан. Плаппаанын өзүгаар он алды ужуражыышкынны кылыр турган. Ынчаарга Чибурданидзе хуусаадан эрге-ле 8,5 санны чедип апкан. Гаприндашвилиниң саны 6,5 турган.

Ооң-биле үк маргылдаа доозулган. Ону байырлалдыбиле хаары бүгүн болур.

СОВЕТ КОМАНДАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

АНКАРА. (СЭТА). Анза ССРЭ-ниң шилиндек командазының футболистери Турцияның командазы-биле эш-хуузунуң ужуражыышкынын кылган, ону 2:0 санга тиилээн.

Владимир Гуцаев оюн эгелээш 37 минута боон турда, шөлдүң өөлериниң хаалгазынче бөмбүктү бажы-биле киир үзүнкеш, санны ажыткан. Олег Блохин 41 минута боон чорда, вратарны мегеленкеш, куруг хаалгаже бөмбүктү киир тепкен.

БАШТАЙГЫ ЧЕМПИОН – ССРЭ-ДЕН

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА-ның корр.). Аар атлетика талазыбиле Геттисбергте эгелээн бирги чер дээш маргылдаанның чемпионнар даңзызын Фрунзеден баргаан атлет, Европа чемпиону, совет штангист Канибек Османалиев ажыткан. Ол 52 килограмм чедир деңнелиг спортсменнер-биле маргылдаага үш алдын шаңналдарны шуптузуп тиилеп алган: ийи-янзы маргылдаага каттышкан, 240 килограмм шойну көдүргеи (алгаа олчаан көдүрериге 105 кг, херекке салгаш, көдүрериге 135 кг болган). Йиитги черни Тадеуш Голик (Польша), үшкүзүн—куба Франсиско Касамайор алганнер.

Совет Киргизияның шапысылалында төөгү башкылап турар 25 харлыг Канибек Османалиевке бо чыл—эң-не аас-кежиктиг боон турар. Ол бо сезонда спортчу тиилелгелерни улаштыр-улаштыр чедип ап келген. Тренировка-белеткелдер үеэнде кызымаккай чоруу-биле өскелерге үлегер-чижектиг ол тоштутомаанныг аныяк оол, чурттун чемпионунук алдын медалын Киевке баргаш, бир-ле дугаарында чедип алган. Эрткен чайын, база-ла бир дугаарында, Гавржовка болган Европаның бирги черни дээш маргылдаага тиилээн, а бо күс ооң кол «дүжүттү» алырының үеэн болган: Османалиевтиң спортчу шаңналдарының саныңа делегей чемпионунуң шаңналы база немешкен.

Османалиевтиң бо бүгү тиилелгелериниң түңнелдери, ооң хууда рекорду-даа, делегейниң эң бедик түңнелдериге дүгөүп турарын айтыр херек. Фрунзе чурттуг оолду ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери Игорь Кудюков 1980 чылдың олимпийжи оюннарынга эң шыңгыы кандидаттарның бирээзи деп үнелеп көрүп турар. Ооң океан ыңдында чуртка баргаш, чедип алган тиилелгезин ол сөстерниң шынының бадыткалы-дыр.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ

Бүгүн парктың спорт шөлдериге «Молодежь Тувы» сөзүнүң шаңналы дээш ВЛКСМ-ниң 60 чылынга турасаатканы чиик атлетика кроозу болур. Эгелээри 12 шакта.

Шыдыраага, баг кагарынга, стол теннизинге, шой көдүрериге парктың шаңналы дээш маргылдаалар октябрь 8-те 11 шакта эгелээр.

Эң оки танцы үүселдези дээш конкурс танцы шөлүнге даарта 20 шакта болур.

«Херел» спорт залынга самбога республиканың бирги чери дээш маргылдаа октябрь 7-де 10 шакта эгелээр.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга футбол ойнаан чораан хоочун спортчулардан тургузугган Кызылдың болгаш Абаканның командаларының маргылдаазы октябрь 8-те ойнаар. Эгелээри 16 шакта.

«Геолог» Культура бажыңынга аныяктарның дыштарылга кежээлери бүгүн, даарта 20 шакта болур.

Хөгжүм-шин театрынга К. Мирошниченковун «Непоклонов» деп шинзи бүгүн 19 шакта болур. Даарта театрга И. Ольшанскийниң «Ровесник мамонта» деп шинзи 12 шакта, Э. Лябиштиц «Терезин шляпка» деп шинзи 19 шакта эгелээр.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Найыралдыг оолдар». Концерт.
11.25—«Силерге, ада-иелер».
11.55—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
12.25—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Москва Кремлиниң архитектуразы.
12.55—«Бүгүн — ССРЭ Конституциязының хүнү». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүнү З. П. Пухова чорудар.
13.30—«ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары».
14.15—«Олимпиада-80».
15.00—Д. Шостакович. Оркестр-биле фортепианога 1-ги концерт.
16.20—«Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлалдыг программа. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова чорудар.
16.05—«Спортлото» тиражы.
16.30—«Кончуг чараш Василиса». Мультфильм.
16.50—«Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы Н. П. Дроздов чорудар.
17.50—«Чазак кежигүнү». Уран-чечен фильм.
19.30—Медээлер.
19.40—«Акробатика талазы-биле делегей чемпионады». Болгариядан дамчыдылга.
20.10—«Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». Шулуктуг композиция.
20.30—«Ыры-78».
21.00—«Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Салават Юлаев» (Уфа)—«Спартак» (Москва). Чапсарда — «Даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында».
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 3-бү оюн.
23.35—01.55—«Аныяк назын ышкаш чараш чурт». Уран чүүл мастерлериниң байырлалдыг концерти. Төнгенде—медээлер.

Агаар

Бүгүн республикага бүргеп, алзыр, чамдык черлерге чаъс холумактыг быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хаттын дүргеи секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 2-7 градус чылыр, чамдык черлерге 1-6 градус соор. Кызылга чагбас, хаттың дүргеи секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 4-6 градус чылыр.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Дайзыннар» 10.00, 16.00, 20.30 «Мээң милициям» 15.00 «Элдептиг херээжен» 12.00, 17.40, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ооҗум оксанның дээрбечилери» 9.20, 15.00 (уругларга), 12.10, 17.50, 20.40 (улуг улуска) шактарда.

«ВОСТОК»: «Прокаженная» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хову» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Кызыл-Мажалыктың чаа ажыттынар эзт комбинадынга кол бухгалтер, бухгалтер, план килдизиниң начальниги, улуг экономист, экономистер, улуг кассир, транспорт килдизиниң начальниги, хандырылга болгаш саарылга килдизиниң начальниги, материалдыг склад начальниги, лаборатория эргелекчиви, улуг мал эмчизи, мал эмчилери, веттехниктер, автоматика лабораториязының начальниги, сава кылыр мастерскаяга мастерлер, санитар болгаш змыдырал хандырылгазының мастерлери, таныылдар начальниги, таныылдар, сөптелге-механиктиг цехтың начальниги, эзт-саржаг болгаш колбаса өгниң мастерлери, күш-ажыл болгаш алкыл төлевриниң килдизиниң начальниги, лаборантылар, электриктер, дерип-херекселдер сөптөөр слесарьлар, склад эргелекчилери, товароведтер, сантехниктер, соодунчулар машинистери, дуржулгалыг секретарь-машинакчы херек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарларның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегүр килдизиниң 2-22-64, чаган килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун колбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чатыг 2697.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00931.